

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ, ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Анхим О. І.

*викладач кафедри германської філології
та зарубіжної літератури*

Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

ПАРОДІЯ ТА СТИЛІЗАЦІЯ ЯК ШЛЯХИ ДО РОЗШИРЕННЯ ХУДОЖНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Поряд із різноманітними обробками, результатами художньої інтерпретації можна назвати виникнення пародії та стилізації. Однак, на відміну від інших художніх інтерпретаційних моделей, подібні трансформації претексту / претекстів завжди являють собою щонайменше другий рівень інтерпретації або ж реінтерпретацію першого рівня [1]. Це пояснюється тим, що і пародія, і стилізація мають в якості опори авторів-попередників та їх тексти й водночас відштовхуються від них. Ґрунтуючись на ствердженні чи осміюванні / запереченні літературного минулого, вони виступають певною формою учнівства, тобто рухом вперед, що передбачає відтворення традиції та її оновлення. Зважаючи на це, пародію та стилізацію можна назвати своєрідними способами інтертекстуальної актуалізації претекстів, що репрезентують певну художню традицію.

Отже, пародія та стилізація є «вторинними» текстами (якщо брати до уваги установлені в літературознавстві поділ на «первинну» та «вторинну» творчість), які на інтертекстуальному рівні залежать від прецедентного / прецедентних. Таким чином, дані «літературні «транскрипції» чужого стилю» [2] утворюють певне поле реалізації інтертекстуальних зв'язків, де за допомогою мовної гри та інтертекстуальної основи створюється пародійний / стилізований текст. Тому очевидно, що без знання претексту сприйняття та розуміння пародійного / стилізованого тексту неможливе.

Однак наявність варіативних підходів до визначень понять пародії та стилізації суттєво ускладнюють дослідження даних феноменів. Тому задля диференціації цих понять важливим є аналітичний огляд різних точок зору з урахуванням певних кореляцій. Для початку з'ясуємо характерні ознаки кожного із них.

На сьогодні наявна велика кількість дефініцій пародії, які в свою чергу розширюють чи звужують дане поняття. Та попри велику кількість тлумачень, вони все ж містять певні повторювані ознаки. До таких можна віднести наступні: 1) пародія – це твір, результат творчої діяльності її автора. Таким чином, можна стверджувати, що пародії властива оригінальність, адже пародист вдається до свого власного оригінального «наповнення» уже відомого твору; 2) пародія залежна від прецедентного тексту. Пародія хоча і є за своєю суттю самодостатнім твором, проте її створення, сприйняття і повноцінне розуміння неможливе без знання першоджерела. По відношенню до претексту пародія виступає вторинним текстом, його імітацією; 3) пародія викликає сміх. У результаті переробки первинного твору за рахунок контрасту пародія набуває комічного і / або сатиричного характеру. За допомогою різних засобів і прийомів, проте зі зберіганням форми претексту, пародія досягає однієї із основних

своїх цілей – висміювання певних осіб або подій; 4) пародія передбачає відчуження автора від предмету імітації.

На нашу думку, найбільш влучне визначення літературної пародії дала українська вчена Н. Віннікова, яка, враховуючи й узагальнюючи досвід вітчизняних і зарубіжних вчених, polemizyючи з ними і зіштовхуючи різні думки й позиції, характеризує її як «жанр творів словесно-художньої творчості, один із видів вторинних текстів, який будується на контрастуванні того, що зображується (першого плану), з тим, що зображено (другого плану), та імітації об'єкта пародіювання (другого плану) – певного художнього твору (або його складників – образів, мотивів, сюжетів, тематики, ідейного змісту тощо), манери, стилю, художніх прийомів письменника, жанру, літературного стилю, напрямку тощо, з метою створення комічно-сатиричного образу об'єкта та його ідейно-емоційної оцінки й естетичної критики, що досягається різними засобами і прийомами» [3, с. 9-10].

Що стосується стилізації, то словник літературознавчих термінів трактує її як «свідоме наслідування творчої манери певного письменника, зовнішніх формальних ознак його стилю, певного фольклорного чи літературного жанру, стилю чи напрямку» [4, с. 640]. Зважаючи на що та багато інших дефініцій для стилізації також можна виокремити характерні ознаки. Як і пародія, стилізація також є 1) результатом творчої діяльності автора та 2) залежить від претексту, однак 3) стилізація має на меті ствердження і популяризацію об'єкту і 4) при стилізації автор прагне до адекватності відтворення певної художньої манери. Необхідно звернути також увагу на зауваження Н. Віннікової: «Стилізаціями слід вважати тільки ті твори, що орієнтовані на відтворення «чужого стилю» як основного предмета зображення. Твори, предметом художнього освоєння яких є об'єктивна реальність, такими вважати не можна, навіть якщо їм притаманний імітаційний характер» [2].

Як у випадку із пародією, підходів до розуміння стилізації існує багато. Зокрема, О. Кубасов слушно зауважує: «Говорячи про стилізацію, в одних випадках мають на увазі жанр, в інших вона виявляється синонімом процесу, в третіх – якістю літературного твору, в четвертих – певним конструктивним домінантним принципом стилю, що може проявлятися в різних жанрах» [5, с. 116]. Отже, незважаючи на те, що у широкому значенні пародія та стилізація може стосуватися фольклору, музики, живопису, архітектури тощо, в нашому дослідженні ми зосередимось на них саме як на літературних жанрах, що допоможе уникнути плутанини під час диференціації даних понять.

Одним із перших, хто звернув увагу на природу даних явищ та почав їх розмежовувати, став Ю. Тинянов. У своїй праці «Достоевський і Гоголь (до теорії пародії)», дослідник наголошує: «Стилізація близька до пародії. І та й інша живуть подвійним життям: за планом твору стоїть інший план, який стилізується і пародіюється. Але в пародії обов'язкова нев'язка обох планів, зсув їх; пародією трагедії буде комедія (все одно, через підкреслення чи трагічність або через відповідну підстановку комічного), пародією комедії може бути трагедія. При стилізації цієї нев'язки немає, натомість є відповідність один одному обох планів: що стилізує і стилізованого, що в ньому проступає. Але все-таки від стилізації до пародії – один крок; стилізація, комічно мотивована або підкреслена, стає пародією» [6, с. 201].

З міркувань Тинянова зрозуміло, що головною умовою існування пародії та стилізації є їхня двопланова природа, де «нев'язка» чи пов'язаність цих планів сигналізує про віднесеність певного твору до того чи іншого жанру. Дане визначення Тинянова також дає підстави припустити, що кожній пародії іманентна стилізація, яка в свою чергу є її стилізуючою складовою. При цьому саме надання стилізації комічного забарвлення є тим рушійним фактором, який викликає нев'язку планів.

Детально зосередився на поняттях пародії та стилізації М. Бахтін. У своїй праці «Проблеми поетики Достоевського», розмежовуючи стилізацію та пародію, вчений зазначає: «Стилізація стилізує чужий стиль у напрямку його власних завдань. Вона

тільки робить ці завдання умовними <...> Інакше йде справа в пародії. Тут автор, як і в стилізації, говорить чужим словом, але, на відміну від стилізації, він вводить у це слово смислову спрямованість, яка прямо протилежна чужій спрямованості <...> Тому в пародії неможливе злиття голосів, як це можливо в стилізації...» [7, с. 216]. Розрізняючи типи пародійного слова за різними ознаками (за об'єктом пародії, за глибиною, за ціллю), вчений ще раз наголошує на тому, що «при всіх можливих різновидах пародійного слова відношення між авторською й чужою інтенцією залишається тим самим: ці інтенції різноспрямовані на відміну від односпрямованих інтенцій стилізації, оповідання й аналогічних щодо них форм» [7, с. 217].

Важливими в контексті дослідження пародії та стилізації є погляди Н. Віннікової. За її міркуваннями, «стилізація й пародія – дві форми літературної гри, засновані на різних ігрових векторах: перша розгортається в напрямку, заданому текстом-прототипом, друга – у протилежному» [2], при цьому дослідниця зауважує: «...для пародії не завжди можна встановити конкретні межі: вона стоїть поруч із стилізацією. Проте останній властива «згода» між об'єктом та суб'єктом, який, відтворюючи, робить спробу підтримати попередника, продовжити, хоч і дещо по-своєму, його стиль. У пародії на перший план виступає контраст, різниця між образами засобами й змістом заради зниження, висміювання об'єкта або дружньої усмішки. Отже, якщо той, хто стилізує, своєю творчістю стверджує об'єкт, намагається його продовжити й виставити в хорошому світлі, то пародист ставить за мету змінити погляди на об'єкт, показати його слабкі місця й таким чином знизити в очах читача або ж просто по-дружньому посміятися» [2]. Як і М. Бахтін, Н. Віннікова також наголошувала на можливому синкретизмі даних жанрів.

Отже, і пародія, і стилізація передбачають трансформацію своїх претекстів, проте її здійснення відбувається по-різному. З огляду на вищезазначене, досить важливим є питання інтертекстуальності пародії та стилізації. Згідно з класифікаціями інтертекстуальних зв'язків, запропонованих Ж. Женеттом та Н. Фатеевою, дані трансформації претексту, належать до сфери гіпертекстуальності. Інтертекстуальність є визначальною рисою даних жанрів, адже усі мовні одиниці у новоствореному тексті – інтертекстуальні. Реалізуючись на першому плані, ці одиниці вказують на взаємодію пародійних чи стилізуючих текстів з оригіналами. Водночас інтертекстуальні включення надають пародії / стилізації комічного чи, відповідно, стверджуючого образу. Використання інтертекстуального підходу при аналізі текстів пародії та стилізації дає можливість розгляду міжтекстових відносин, який відбувається не лише на рівні текст-оригінал – текст-пародія / стилізація, а й з іншими текстами. Це допомагає здійснити декодування пародійованого / стилізуючого тексту в найбільшому обсязі. Проте таке декодування вимагає наявності певних знань у читача, адже саме досвідчений, високоерудований читач здатний зрозуміти справжній сенс тієї чи іншої трансформації, пізнати її неповторний сенс та отримати задоволення при її прочитанні. Необхідно також зазначити, що пародії, як і стилізації часто сприяють і популяризації своїх претекстів. Досить часто читачі при ознайомленні із цими жанрами, вдаються до прочитання твору, що ліг у їх основу. Також бувають випадки, коли пародія та стилізація стають навіть популярнішими, ніж їхні прототипи (наприклад, роман М. Сервантеса «Дон Кіхот» як пародія на лицарські романи).

Список використаних джерел:

1. Колесник О. С. Принципи класифікації форм художньої інтерпретації. Культурологічна думка. 2014. № 7. С. 104–108.
2. Віннікова Н. М. Стилізація і пародія: літературні «транскрипції» чужого стилю. Синопис: текст, контекст, медіа. 2013. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_1_4.

3. Віннікова Н. М. Українська літературна пародія: генеза, проблематика, поетика: автореферат... д-р філологічних наук, спец.: 10.01.01 – українська література. К.: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 36 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
5. Кубасов А. В. Проза Чехова: искусство стилизации. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический ун-т, 1998. 399 с.
6. Тынянов Ю. Н. Достоевский и Гоголь (к теории пародии). Поэтика. История литературы. Кино. М.: Наука, 1977. С. 198–226.
7. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Собр. соч.: В 7 т. М.: Русские словари: Языки славянской культуры, 2002. Т. 6. С. 7–300, 466–505.

Дремлюк Т. І.
студентка VI курсу факультету філології
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ІСТОРИЧНА ДІЙСНІСТЬ У РОМАНАХ «ВОГНЕМ І МЕЧЕМ» Г. СЕНКЕВИЧА І «ЧОРНА РАДА» П. КУЛІША

Кожен народ прагне краще пізнати своє минуле. У художній літературі значне місце займають твори на історичну тематику, зокрема історичні романи, які сприяють глибшому осягненню національної історії. На сьогодні цей вид роману є одним із найпопулярніших жанрів історичної прози.

Невипадково дослідженням історичного роману як жанру займалася значна кількість як польських: Т. Буйницький, Г. Маркевич, так і українських: Р. Багрій, Є. Баран, Н. Ляшков, О. Ніколенко Т. Сушкевич, й російських: О. Ліпатов, Н. Старикова, науковців. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю розвідок типологічного характеру романів Г. Сенкевича «Вогнем і мечем» і П. Куліша «Чорна рада». А творчість обох письменників становить актуальний гносеологічний потенціал.

Об'єднує літераторів той факт, що вони перебували під впливом історичного роману В. Скотта. Саме за прикладом британського письменника як Г. Сенкевич, так і П. Куліш прагнули «воскресити бувальщину» [1, с. 60].

Історичний роман «Вогнем і мечем» (1884 р.) є першою частиною трилогії (наступні – «Потоп», «Пан Володийовський») Г. Сенкевича. Сюжет твору розпочинається 1647 роком. Це був період відносного спокою та достатку для польської шляхти та населення, який історики часто називають «срібним віком» Польщі (XVII ст.) [5, с. 9]. Письменник відтворив своє бачення теми національного польського минулого, зобразив ті історичні моменти, якими поляки могли б пишатися (період до 1648 р.). Автор використовував різні історичні та документальні джерела (праці Я. Кохановського, Я. Х. Пасека, «Історичні нариси» Л. Кубалі), які старанно опрацьовував. Він акцентував на патріотизмі, традиціях, не приховував недоліків і помилок поляків.

Роман П. Куліша «Чорна рада» (1857 р.) був написаний у період так званого «романтичного відродження», коли важливим було нове тлумачення минулих подій. Письменник детально дослідив праці істориків, козацькі літописи («Літопис самовидця»), «Історію Русів» [2, с. 17]. У романі автор фіксує часи, коли у 1654 р. між Україною та Росією була підписана мирна угода про протекцію Москви задля отримання військової